

HAGYOMÁNY

Az Ukkon-pohár felmutatásának történelmi és szellemi gyökerei

Az Ukkon-pohár felmutatása jogszkásának értelmezése majd másfélszáz éve a Hegyalját érintő néprajzi kutatás izgalmas területe.

Kunkovác László fotóművész, néprajzkutató hét éve megjelentetett útmutató könyvében a belső-ázsiai nomádok Kr. utáni VI–IX. századi csodálatos szobrászművészetét tárta a magyar olvasók elé: az eurázsiai (Kazahsztán, Kirgizisztán, Mongólia, a dél szibériai Altáj, és az ősi türk gyökerű tuba nép területén lévő) síkságokon százával fellelhető, egységes kultúrkör ősi műveltségi emlékei e különleges kőszobrok. A kőemberek kezében tartott pohár adott gondolati alapot arra, hogy párhuzamot véljek e síksági kőbálványok által kifejezett érzület és a ma már különösnek ható, ám vélhetően ősi gyökerű hegyaljai jogszkásunk között. E gondolati ív mentén kíséreltem meg további kapcsolódási pontokat fellelni történelmi múltunkban, melyek adalékokkal szolgálhatnak az Ukkon-pohár felmutatása jogszkásának jelképi tartalmának mélyebb megértéséhez.

Írásos emlékek

Az első írott okirati emlék az áldomásital létéről az 1310. november 5-én a sárospataki plébános által földvétel bizonyosságára kiállított oklevélben olvasható: ezen okirat azt rögzíti, hogy az adásvétel tanúk előtt történt, és hogy a vevő: „A hely szokása szerint a szerződési zálogot és az áldomásitalt megadta.”

Régi szokásrendszerre utaló emléket igazol ez a 700 éves irat: az áldomás olyan élő jogi aktust is jelentett a kor emberének, aminek magyar világképi alapja az Isten színe előtt kötött becsületes szerződés volt.

Mádon a szőlőgazdálkodással összefüggésben megvalósult szőlőföldterület-csere és szőlő öröklevelék, melyek lényege a tulajdon igazolása volt: ezen iratok tartalmazzák az áldomás szertartására vonatkozó előírásokat, ami fontos záróeseménye volt a jogügyletnek. Egy 1563. április 1. napján kelt öröklevelél arról ad hírt, hogy a község egyik polgára, Bor Benedek tiszte volt az áldomás pohár felmutatása: kihirdette, kikiáltotta az adásvétel tényét, amely attól lett törvényes, jogerős, ha nem tiltakozott ez ellen senki.

Egy 1595. június 18-án Mádon kelt szerződésben azt rögzítették, hogy a szerződést áldomás pohárral megerősítették. Az áldomás megtörténtét szokásos módon hangosan kihirdette az erre kijelölt személy, ezzel megerősítettett a szerződés.

Mádon a bíró (hivatala átadása után) az év elején elszámolt az egyháznak járó pénzzel, és átadta az egyházfőnek. Az egyháznak járt a tizedrészes bizonyos terményekből, termékekből, és az áldomásokból adódó összeg (áldomásra költött pénz, étel, ital) egyharmad része. 1608-tól már bort is átadnak pénz helyett az egyházfi részére. Ez az átalakulás összefügghet a török háborúk okozta gazdasági romlással. Elképzelhető az is, hogy ez az igen magas „egyházi adótartalom” is hozzájárult az évszázadok során az Ukkon-pohár felmutatása aktusának fokozatos megszűnéséhez.

A sátoraljaújhegyi pálos konvent régi iratai arról tanúskodnak, hogy Alsó-Redmecen, Bodrogolasziban, Vitányban, és más helyeken az Ukkon-pohár helyett a kötő-pohár fogalma volt használatban: nemcsak szőlők, hanem egyéb kisebb ingatlanok eladásánál is egészen a XVIII. század közepe tájáig.

A XVII. században Tállyán érvényben lévő, „Az thally teörvények” címet viselő szőlőgazdálkodási szabályrendszer XIII. pontja szerint „egy pinth bor az felmutato pohar”.

Az Ukkon-pohár felmutatása Hegyalján

Az 1600-as évek elején Tolcsván, Tarcalon, Szántón (ma Abaújszántó), és más hegyaljai városokban a város főbírája, esküdtjei és tanácsa előtt végbement adásvételi szerződések sok adatot szolgáltatnak az Ukkon-pohár kérdéséhez is. Ismert volt az Ukkon-pohár Szántón is, ahol az áldomásital a szőlő árának megfelelően alakult: ahány magyar forintot ért a szőlőörökség, ugyanannyi icce borból állott, és ezen kívül Ukkon-pohárban is járt mindenkor egy pint, vagyis két icce. Az áldomást, sőt az Ukkon-poharat is, rendszerint pénzben fizették ki a vevők. 1639-ben Gyarmaty János és felesége, Vass Ilona asszony Szántó város határában vettek egy darab szőlő örökséget Tornán lakó idősebb Kátai Ferenc özvegyétől, Széký Judit asszonytól: a felek erről a város főbírája, bírótársai és az esküdt polgárok előtt nyilatkoztak is. E szerződésnek az áldomásra vonatkozó pontja szól az adásvételről, „melynek áldomását minékünk régi élő törvényünk és városunk szép rendtartása szerint elegendendőképén megadták az vevő nemes személyek, ugymint: ezer icczre bort, ukkon pohárban egy pint bort, melynek felmutatója volt Szijgyártó Ferencz (nemo contradixit): 759 tudván azért az bornak iczczéjét tizenkét pénzben, tészen százhusz frtot huszonnégy pénzt.” Itt, az áldomás felmutatási szertartásán túl, az Ukkon-pohárral együtt bizonyos százalékot jelentett, melyet a vevő a városnak tartozott megfizetni, és az összeg nagysága a vételártól függött.

De honnan eredhet a pohár felmutatásának jogszokása? Mi lehetett az áldomás cselekedetének műveltségi gyökere? Ehhez érdemes a XVI. századot megelőző évszázadokban is körültekinteni. Kapcsolódási pontként az Árpád-kori pohárnoki tisztség is kiindulópont lehet.

A királyi pohárnok tisztének jelentősége az Árpád-korban

Az Árpád-korban a királyi pohárnok fontos tisztését csak kiemelkedő, tekintélyes személy tölthette be. E tisztség korabeli megnevezése kend-bocsár(d) volt: e névmegjelölés igen fontos, hiszen a IX–X. században ez még a kende pohárnoka értelmű. Ez utalhat arra is, hogy miként a kende, úgy a többi honfoglaláskori vezéri méltóságnak (például a harkának, a gyulának) is meglehetősen a maga udvari pohárnoka. A bocsárd régi magyar szavunk már a veszprémvölgyi görög alapítólevélben is szerepel „boutziárin” foglalkozásnévként. A bocsár(d) szó ekkoriban pohárnok jelentésű elsősorban, de később jelentett már szőlőművelő embert, illetve kádárt is. Szóképzése hasonló a csatár (kardkészítő), solymár (solymász) szavainkhoz. Tartalmilag azonban a kend szó fontosabbnak látszik a tisztség valódi tartalmának megfejtéséhez, mivel ez igen fontos szó a magyar őstörténetben. A kend megnevezés a szakrális fejedelem méltóságcímét jelentette a IX. századi magyarság számára.

Az Árpád-kori pohárnoki tisztség fontos feladatkört jelenthetett: ez különösen érvényesülhetett a magyarság Kr. utáni X–XIII. századi történetében. 1301 után azonban nyilvánvalóan csökkent e világmépi hatás a királyi udvarban. A néplélek, a népszokás azonban jobban megőrzi a régmúlt valóban fontos alapelemeit, rítusait, hagyományait, mint az éppen aktuális hatalmi elit a maga elefántcsonttoronyában megélt (a köznép szempontjából azonban igencsak érdektelen) időnként meg-megújuló műveltségi kereteit.

Még egy megjegyzést érdemes tenni a kende szó kiemelt fontosságát hangsúlyozandó a magyar történelmi valóságban és a történelmi tudatban betöltött maradandó voltáról. A kend megszólítás már a régi időkben is kegyelmed, kelmed értelmű volt. Még a XVIII. században is általánosan használt megszólítás volt a felsőbb rangúak között is. Kegyelemmel teljes emberként való tisztelgő megszólítás: egyértelműen szakrális tartalmú köszöntő megszólításként élt a magyar közgondolkodásban, szóhasználatban.

Érdekességként megemlítem, hogy a XIX. század közepén a paraszti világot legtöbbre becsülő Tánicsics Mihály is a „Kend” címet, megnevezést tartotta a legalkalmasabbnak a magyar közbeszédben az egymást tisztelő megszólításra, mivel szerinte a magyarság körében ez a legősibb és legeredetibb minden más cím, megnevezés között.

A fenti gondolatmenet nyomán elképzelhető, hogy a honfoglalók közösségi áldomási szertartása, az Istenre emelt pohár szertartási szokása és az Ukkon-pohár felmutatásának jogi rítusa közös világmépi, ősi hagyományban gyökerezik.

Vérszerződésünk és honfoglalók áldomása Anonymus Gestája nyomán

A magyar vérszerződés jogi aktusának leírása e tekintetben a legfontosabb, hiszen ez a magyarság első megragadható nemzeti szerződése, alkotmánya. Megjegyezném, hogy ezzel együtt ráadásul világ-

történelmi jogi különlegesség a maga egyedisége okán, hiszen alapelőzménye a majdan a Kárpát-medencében megszervezendő (és ma már 1100 évnél régebbi) magyar államiságnak is. Anonymus Gesta Hungarorumának 5. fejezetében a vérszerződés aktusáról elmondja, hogy a vezérek mindegyike saját vérét egy edénybe csorgatta és esküjét ezzel szentesítette, és az akkor egymás között tett esküjüket mindhalálíg megtartották. Sőt, a halálon túl is, hiszen az utódokra is kötelező volt. Ez volt az a „vérszerződés”, mellyel etelközi vezéreink egybekovácsolták magyar törzseinket. Az etelközi vérszerződés a hitből fakadó, rokonságot megerősítő és közjogi aktus volt. Istenünk előtt kötött vérszerződési aktusunk a magyar nemzetrészeket egyesítő közös akarat Istenünk által való megáldása céljait szolgálta az őök időkre.

Vérszerződésünk kelyhe e tekintetben ugyanazon szellemi tartalmat jeleníti meg (persze sokkal nagyobb történelmi léptéket jelentve), mint az Ukkon-pohár felmutatásának jogszokása (a maga kisebb jelentőségű jogügyletében): a becsületes, tiszta szándékú és célú szerződő akarat Isten színe előtt való megkötésének nyilvánossága lehetett a valódi lényege. Árpád vezér népének a Kárpát-medencébe való bejövetele is áldomások keretében történt.

Anonymus a Gesta Hungarorum 13. fejezetében ír arról, hogy a honfoglalók hálaadó istentisztelet keretében Hung várába (Ungvár) Árpádot fővezérré választották, majd „a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat” mutattak be „és négy napig tartó lakomát csaptak”. Névtelen krónikairónk arról is megemlékezett a 22. fejezetben, hogy amikor vezérek hírül vették, hogy a magyar sereg már a meszesi kapuig jutott, akkor nagy örömmel áldomás keretében egy héten át ünnepélyesen lakomáztak.

Az áldomás tehát ősi italáldozat jellegű, melyre lakoma keretében került sor, mintegy a jogszerű tulajdonszerzést bizonyító jogi aktusként Isten színe előtt. A honfoglalók életében e szerint minden, a nemzetsorsot érintő ügyben az áldomás és áldozat együtt volt jelen: egy olyan vallási szertartás képe tárul fel a vérszerződéstől kezdve az áldomás közösségi szokásáig, amelynél a IX. század magyar embere a magasztosság jegyében az Istenének hálaát ad nemzetsorsa alakulásáért.

Áldomásunk jelképi tartalma

A magyar hagyományban a pohár jelképi értelemben ital, áldomás értelmű: létezik a barátság, a fájdalom, a szerelem pohara, a békepohár, melynél a haragosok kibékülnek. Az Ukkon-pohár a régi oklevelekben egyértelműen áldomásozó pohár jelentésű.

Kis János nagyon szépen ír arról 1823-ban, hogy amikor „bort iszik a Magyar áldomásul, és azt felállva, süveg vetve” teszi, akkor bizony „jeles formulával el köszönné, egészen Vallásos ábrázatot ad annak úgy, hogy az Áldomás ivás még ma is egy néminemű istentisztelet a magyaroknál.”

Milyen szép is ez a majd 200 éves életkép: az ősi gyökerű az áldomás ünnepélyes jellegének lényegi tartalma a pohár borral való felköszöntés, szerencsekívánát, hálaamondás. Szakrális tartalmú testbeszédet és lelkiséget mutat, melynek lényege az égre, az Istenre való feltekintés. Az áldomás a magyar szokásrendszer lényegi eleme, tösgyökeres nemzeti szertartás, mely minden szerződés fontos lényegi keltekeként a mindennapok része volt.

A székely áldozópohár
(Orbán Balázs „A Székelyföld leírása” című
1868-ban megjelentetett könyvéből.)

E gondolat nyomán érdemes kitekinteni a Kárpát-medencén kívülre, a honfoglalást megelőzően általunk és a velünk rokon népekkel lovasíjászként együtt birtokolt hatalmas keleti síkságokra. Van-e ezen területeken olyan tárgyi vagy szellemi emlék (kifejezve a szakralitás átható és magasztos élményét), ami rokonítható az áldomás magyar gyakorlatával?

A keleti füves síkságok kőszobrai

A Kr. utáni II–IX. évszázadok síksági népei a Fekete-tengertől északra fekvő területeken a sírhalmok tetejére állították kőalakjaikat. Ezek a kőbábák (legyenek férfít vagy nőt ábrázoló) mind kupát tartanak a hasuk előtt.

A Kr. utáni IX. századig létező síksági lovasíjász szobrászművészet kőfaragó művészetének kőbálvány remekei jellemzően a korabeli díszes viseletet is megjelenítik. Az általában Napkelet felé tekintő kőbálványok a kezükben poharat (áldozati csészét) tartanak. Ezek a kőbálványok, köemberek vélhetően nemcsak sírhalmokat jelölnek, és erre pontosan a kezükben ábrázolt pohár adhat magyarázatot. Szerintem azonban éppen a kőszobrok kezében tartott (felmutatott) pohár lehetett e köemberek megalkotásának valódi szellemi, lelki tartalma. A pohár felmutatása és ennek kőszobron való ábrázolása mintegy az italáldozat, áldomás keretében az Isten által jóváhagyott birtokbavételnek (pl. katonai hódítás esetén), a testvérré fogadásnak (pl. vérszerződés emlékeként) vagy az egyéb fontos szerződés-kötés hitelesen igazoló jogi tényének állít örök emléket. E kövítések kezében tartott áldozó pohár, mint az életet adó Istennek adott hálaérzés kifejezése jelképisége lehetett az igazi oka e szobrok létrehozásának, és persze az ősök egyidejű tiszteletének is nyilvánvaló emlékei. Megítélésem szerint e kőszobroknak kezében lévő áldozati pohárnak hagyománya élhetett tovább abban ősi magyar jogszokásban, amit az Ukkon-pohár felmutatása jelentett a magánjogi szerződések megkötésekor.

A jogszokás erkölcsi üzenete

Az Ukkon-pohár felmutatásának jogszokása, valamint az áldomás ősi magyar szertartása lényegében azt fejezi ki, hogy az ünnepek megtartásakor, szerződések megkötésekor, nemzeti sorskérdésekről való döntések alkalmával Istennel együtt ünnepelt, szerződött, esküdött a régi korok magyarja. Ez ősi, keleti gyökerű műveltségi hagyományunkból fakadhatott. Az áldomás valójában egy vallási szertartású áldozati rítus volt, melyben lélektani tekintetben az égi világ iránti tisztelet, főhajtó hódolat jelentette a lényegét.

Az Ukkon-pohár felmutatása világképi értelemben az élet kelyhe fogalmi körhöz kapcsolható, és ekként mintegy az életvízzel azonosítható világszemléletet tükröz. Ezt támaszthatja alá a mezopotámiai szobrok kezében tartott pohár is (a belőle kifolyó víz jelképi volta miatt), hiszen ezek az alkotások művészi megjelenítése rokonítható a Kaukázustól északra fekvő eurázsiai síkságokon felállított kőbálványok kezében tartott pohár jelképi tartalmával.

Az Ukkon-pohár felmutatása a keresztény kultúrához való hozzásimulási, ám az ősi hagyományt mégis megtartó sikeres világképi túlélési stratégia lehetett Szent István új államában: ennek bizonyítéka, hogy gyakorlati jogszokásként is létezett egészen a XVIII. századig. Bölcsen illeszkedhetett ősi vallásos világképünket megőrizve az Ukkon-pohár az új keresztény hatalmi kihíváshoz, hiszen az áldomás, áldás közös jelentésű, szakrális tartalmú szavunk ma is.

Népünk, nemzeti műveltségünk világszemléleti gyökere sokkal magasztosabb és mélyebb annál, mint amit napjaink valósága ma megmutat.

Térjünk vissza ünnepnapjainkban is ősi gyökereinkhez, a pohár borral való áldomásunk ünnepélyes, égre tekintő, lélektiszta jellegéhez. Ősi áldomásunk legyen újra közös kerek világunk sorsteremtő erejévé!

Dr. Diószegi György Antal

Fontosabb források: *Bogdán István:* Régi magyar mulatságok (16. Az áldomás) Neumann Kht. 2003. – *Györffy György:* István király és műve Bp. 1977. 440. old. – *Dr. Kalmár János:* Mád, tokaj-hegyaljai község élete a XVI–XVIII. században. Mád „falukönyve”. H. é. n. 93., 99., 101., 150., 196–197. old. – *Kis János:* Értekezések. Magyar régiségek nyomozása. I. In.: Tudományos Gyűjtemény 1823. VII. kötet 32. old. – *Kunkovác László:* Köemberek. A sztyepei népek ősi hagyatéka Bp. 2002. – *Nagy Gyula:* Ukkon pohara. Századok 1880. szeptember 9. füzet. Különfélék. 759. old. – *Sombori József:* I. Értekezések I. A Hajdani Nemes Székely Nemzet Áldozó poharáról. In.: Tudományos Gyűjtemény 1835. III. kötet 14. old.